

KOMUNIKÁCIA – ROZVOJ KOMUNIKAČNÝCH ZRUČNOSTÍ

**ŠKOLIACI PROGRAM O MULTIKULTURALIZME A MOTIVÁCII
PRE UČITEĽOV ŽIAKOV STREDNÝCH ŠKÔL
POCHÁDZAJÚCICH ZO SOCIÁLNE ZNEVÝHODNENÉHO A
VÝCHOVNE MENEJ PODNETNÉHO PROSTREDIA**

©

PaedDr. Vladimír Klein, PhD.

Projekt PHARE
20030049950105-01-0001

Podpora integrovaného
vzdelávania Rómov

Publikácia vychádza ako výstup riešenia
projektu PHARE 2003 0049950105-01-0001
Podpora integrovaného vzdelávania Rómov
Aktivita 2

© PaedDr. Vladimír Klein, PhD.

Recenzent: PaedDr. Ján Cangár

EUROFORMES, s.r.o.

Q Ó Þ Å Æ € Ĥ Ĵ Ğ Î Ë Æ Æ

OBSAH

1. VYMEDZENIE POJMU KOMUNIKÁCIA	7
1.1 Komunikácia a jej základné elementy	7
1.2 Dar komunikácie.....	8
1.3 Význam komunikácie	9
2. PEDAGOGICKÁ KOMUNIKÁCIA	11
2.1 Reč tela – jazyk citov.....	12
2.2 Jazyk ako nástroj komunikácie	14
2.3 Dialóg a monológ v pedagogickej praxi	15
2.5 Empatia alebo: Cítim, čo cítiš.....	18
3. KOMUNIKÁCIA AKO HLAVNÝ ČINITEL' EDUKÁCIE RÓMOV	19
3.1 Špecifický spôsob komunikácie	21
4. AKTIVITY	25
4.1 Predstavujeme sa navzájom	25
4.2 Miesto po mojej ľavej ruke	25
4.3 Pozitívny obraz o sebe	25
4.4 Let na mesiac	26
4.5 Postačí reč ku komunikácii?.....	26
4.6 Slováci, nekradnite tu !	27
4.7 Sebacharakteristika	30
4.8 Bargoti a Roteri	31
4.9 Infogram (živý sociogram).....	32
4.10 Čo kto v živote chce a nechce zažiť, prežiť	33
4.11 Netolerujem, neznášam	34
LITERATÚRA.....	37

1. VYMEDZENIE POJMU KOMUNIKÁCIA

Odrazom nových trendov vo výchove a vzdelávaní je smer označovaný ako humanistická orientácia výchovy.

Demokratický duch výchovy a sociálna zodpovednosť k mladej generácii sa však objavuje už v diele pedagóga – klasika J. A. Komenského.

Proces humanizácie je v širokom slova zmysle komunikácia. S pojmom komunikácia sa môžeme stretnúť v rôznych oblastiach nášho života, vo vede, technike, doprave, službách, všade tam, kde ide o proces a sprostredkovanie informácií. Nás však zaujíma spojenie a výmena informácií medzi ľuďmi, prostredníctvom ktorých človek prekračuje hranice svojej individuality a ovplyvňuje spoločenskú prax. Nazývame ju *sociálna komunikácia*.

Otázky komunikácie pútali pozornosť ľudí už od dávna a stali sa predmetom skúmania viacerých vied. Niektorí filozofi, sociológovia, pedagógovia ju definujú stručne ako oznámenie, spojenie, voľný prístup, pedagogický vzťah. Výstižne vymedzuje pojem komunikácie napríklad Mareš, J., Křivohlavý, J. (1988, s. 161) ako „vzájomnú výmenu informácie medzi dvoma alebo viacerými partnermi s cieľom dosiahnuť ich súčinnosť, dorozumenie, žiaduce cieľové správanie“.

Definíciu komunikácie uvádza aj náš slovník cudzích slov: „Komunikácia je dorozumievanie, oznámenie, sprostredkovanie (ústne), rečový dorozumievací styk (prípadne pomocou iných znakových signálnych sústav).“

Čo je sociálna komunikácia? Podľa J. Křivohlavého (1986): „To, čo bolo doteraz len mojím a čo tebe chýbalo, to sa stáva v komunikačnej interakcii naším spoločným majetkom.“

Je to činnosť, ktorá spočíva v odovzdávaní informácií s cieľom dosiahnuť informovanosť medzi komunikujúcimi partnermi.

Pre komunikačný proces sú podľa J. Mistríka (1990) príznačné tri závažné momenty:

- a) komunikácia je proces s permanentnou interakciou;
- b) je to proces, ktorý prebieha aj vtedy, keď sa zdá, že jeden z jeho účastníkov mlčí;
- c) konkrétny komunikačný proces (akt) je neopakovateľný.
- d)

1.1 Komunikácia a jej základné elementy

Keď hovoríme o človeku a jeho vzťahoch s inými ľuďmi, zisťujeme, že každý z nás je predovšetkým komunikujúcou bytosťou.

Vychádzajúc z názorov niektorých filozofov, sociológov a pedagógov môžeme zjednodušene povedať, že *komunikácia je proces vzájomnej výmeny informácií, dorozumievania*, ktorá je podmienkou existencie každého spoločenstva.

V komunikačnom procese sú obsiahnuté tieto prvky:

vysielaťel'----- správa----- kanál----- príjemca

Vysielateľ a príjemca sú komunikujúce osoby. Ich vzájomné komunikovanie ovplyvňuje schopnosť komunikácie, správanie, vedomosti a prostredie. Vysielateľ odovzdáva svoje myšlienky a informácie vo forme správy, ktorá má svoj obsah a kód.

Správa ďalej prechádza zrakovým, sluchovým alebo dotykovým kanálom k príjemcovi.

Pre komunikáciu je dôležitá aj spätná väzba (odpoveď, úsmev, gesto...), na základe ktorej môže vysielateľ kontrolovať, či a ako príjemca pochopil komunikačný obsah. Predpokladom komunikovania je zodpovedajúci komunikačný postoj, to znamená ochotu byť vysielateľom a príjemcom informácie.

Splnenie základných podmienok, spolupôsobenie a fungovanie jednotlivých zložiek komunikácie predpokladajú jej úspešnú realizáciu.

Každodenné bytie človeka je vždy spojené s interakciou s inými ľuďmi. Prítom si odovzdávame:

- *informácie,*
- *metakomunikačné kľúče,*
- *všeobecné postoje k iným veciam, osobám, či k sebe samému,*
- *žiadosti.*

Keď komunikujeme, vždy sa pri tom nejako správame, a to prezrádza náš postoj k tomu, čo hovoríme. Komunikácia je termín, ktorý sa u nás udomácnil namiesto termínu dorozumievanie sa – vzájomná výmena informácií. Tá hrá v živote človeka významnú úlohu. Prostredníctvom reči alebo rôznych výrazov tváre, mimiky, posunkov sa dorozumievame so svojím okolím. Vypovedáme o svojich pocitoch, názoroch. S tým súvisí aj určitá schopnosť vedieť vyberať a spájať slová do viet a vyjadrovať svoje myšlienky jasne a zrozumiteľne.

Efektívna komunikácia je jedna z podmienok úspešnosti v práci. Nejestvuje profesia, kde by nebola nevyhnutná. Človek potrebuje schopnosti a zručnosti komunikácie v každej oblasti a v školstve zvlášť. Niektorí ľudia dokážu svojím prejavom, komunikáciou s okolím, veľmi dobre upútať pozornosť iných a presvedčiť ich o vlastných názoroch. Táto vlastnosť pomáha k úspechu ľuďom vystupujúcim na verejnosti.

1.2 Dar komunikácie

...Je to naozaj sympatický muž, len nevie komunikovať...Tá naša šéfka je hrozná, vôbec nevie komunikovať...Je to skvelý manžel, ale nikdy mi nepovie, čo ho trápi...Nemám tušenie, o čom rozmýšľa moja dospievajúca dcéra, nikdy mi nič nepovie...Trvá hodiny, kým z manžela niečo vytiahnem...

Takéto výroky sú nám určite známe.

Dar komunikácie nie je len schopnosť hovoriť, čítať a písať, ale aj schopnosť počúvať a chápať myšlienky a postoje druhých. Bez schopnosti komunikovať nemajú naše deti ako vyjadriť svoju prirodzenú tvorivosť a predstavivosť. Ba čo horšie, nedokážu poriadne vnímať, čo im hovoria druhí. Uchylujú sa k ponosovaniu alebo bitkám, pretože sa im zdá, že ich nikto nepočúva.

Ak vedia komunikovať, vedia vyjadriť svoje myšlienky a vedia aj vypočúť myšlienky druhých. Rovnako ľahko dokážu vyjadriť pocity i fakty. Preto sú v dospelosti veľmi vplyvní ľudia. Vo svete obchodu je to vari tá najdôležitejšia schopnosť. Je to schopnosť s ohromnými možnosťami.

Ak učíme deti komunikovať, učíme ich aj myslieť. Vyjadrovanie sa písomnou formou je takisto dôležitou súčasťou komunikácie. Kým samotné písanie znamená, že venujeme pozornosť gramatike, stavbe vety a zachyteniu svojich myšlienok, hotový text umožňuje deťom vrátiť sa k nemu a skúmať, či logika textu zodpovedá logike toho, čo chceli napísať. Tak môžu zhodnotiť to, čo si naozaj myslia.

Na druhej strane stretávame ľudí, ktorí sú veľmi výreční, ich slová však nič neznamenajú. Množstvo slov ešte nemusí znamenať, že sa za nimi skrýva veľa myšlienok.

Čo môže znamenať úspešná komunikácia pre rodinu:

Keď niekoho naozaj počúvame, máme pocit, akoby sme boli súčasťou toho človeka. Keď nám chcú deti povedať niečo dôležité a my ich sústredene počúvame, je to obojstranný dialóg. Ak počúvame len na pol ucha, je to len jednostranný monológ. Komunikácia si vyžaduje vysielач a prijímač. Až potom môže nastať spojenie.

K úspešnej komunikácii patrí aj to, že nehovoríme nič, čo by mohlo druhých znevažovať. To znamená, že rešpektujeme názory, pocity a potreby druhých. Z *prosociálneho hľadiska* schopnosť komunikácie rozvíja všetkých päť nástrojov rodičovskej výchovy (pozitívne zameranie, signály, učenie, počúvanie a vzor), najmä nástroj pozitívneho zamerania. „Ak sme na negatívnej strane energetického poľa a ustavične hľadáme na niekom chyby, ak vidíme na niekom alebo na niečom len to zlé, ozajstná komunikácia nie je možná. Takí ľudia nemôžu počúvať, pretože vaše slová chápú ako útok a všetku energiu míňajú na obranu.“ (Vannoy, 1999, s.116).

Keď sme však na pozitívnej strane energetického poľa, úspešná komunikácia je takmer zaručená, pretože všetci chceme to isté.

Komunikácia napokon znamená aj to, že vždy môžete žiadať to, čo chcete a ponúknuť pomoc druhým.

1.3 Význam komunikácie

Komunikácia je vzájomné odovzdávanie si informácií, pričom pod informáciou nerozumieme iba poznatky a správy o udalostiach, ale aj sprostredkované názory, postoje, emócie. Predpokladáme, že komunikácia medzi ľuďmi má predovšetkým slovnú podobu. Či už v hovorovej reči, alebo reči písanej. Keď sa však zamyslíme, zistíme, že človek získava od druhých ľudí veľké množstvo informácií aj mimoslovnou cestou. Mimika, gestá, tón reči, ale aj pozorovania správania toho druhého, keď s nami nehovorí, nám sprostredkúva prinajmenšom rovnako dôležité, ako samotné slová.

Napríklad veta „*To sa ti teda podarilo!*“ môže, pri použití istých slov, znamenať tri rôzne veci: pochvalu, výsmech alebo kritiku. Skutočný význam zistíme len z kontextu, tónu reči, výrazu tváre.

Ľudia, ako jediné živé bytosti, dostali do vienka reč – možnosť dorozumievať sa medzi sebou. Dnes už nikto nepochybuje o tom, že najdokonalejším a najužívanejším prostriedkom dorozumievania je jazyk (reč), ktorý funguje ako nástroj komunikácie.

Dorozumievanie sa medzi ľuďmi má veľký význam najmä ako posun informácií. Každá informácia, aby mala správnu odozvu, musí byť presná. Lebo len na presnú informáciu môžeme presne reagovať.

Komunikácia sa stala oblasťou ľudského života, ktorá sprevádza človeka počas celého života a je pre neho nevyhnutnosťou, najpodstatnejším prejavom jeho života a bytia. Medziľudský styk je atribútom existencie každého človeka. Komunikáciou môžeme nadviazať styk s kolektívom i s jeho jednotlivcami, šíriť poznatky, polemizovať, kritizovať, diskutovať, informovať, hodnotiť, vyučovať, vychovávať, vyjadrovať svoje pocity, potreby a pod. V procese komunikácie sa vytvára spoločná činnosť a medziľudské vzťahy, ktoré ovplyvňujú uspokojovanie ľudských potrieb, vytvárajú základné životné názory, postoje, spôsoby správania sa. Komunikácia sprostredkovane ovplyvňuje spoločenskú prax a jej napredovanie.

Vzájomná výmena informácií prostredníctvom jazyka je možná potiaľ, pokiaľ majú ľudia spoločné poznatky, potreby a postoje. Rozhovor sa zastaví alebo veľmi komplikuje, ak nemáme „spoločnú reč.“

Nie je možné nekomunikovať. Je jedným z najdôležitejších prejavov života. Aj keď iba ticho budeme sedieť v miestnosti s iným človekom, aj tak sa navzájom vnímame. A ak tam budeme spolu dostatočne dlhý čas, jeden z nás pravdepodobne osloví toho druhého. Začne rozhovor.

Bez komunikácie teda život nemôže existovať. Môže mať však rôzne podoby, ktoré úzko súvisia s etikou. Komunikáciou môžeme ľudí vo svojom okolí stimulovať k dobrým výkonom, ale môžeme im aj ublížiť. Etický rozmer našich verbálnych a neverbálnych prejavov musíme mať vždy na zreteli.

Pretože význam komunikácie je nedoceniteľný pre človeka i celú spoločnosť, je potrebné komunikovaniu sa neustále učiť a zdokonaľovať sa v ňom.

„Veď komunikácia bude stále sprievodcom a spoločníkom jednotlivca i celej spoločnosti na jej vývojovej ceste, ukazovateľom možnosti zachovania a premeny hodnôt, odhaľovania tajomstiev prírody a činiteľom zjednocujúcim človeka s druhými ľuďmi.“ (Osúch, 1996, s.110)

2. PEDAGOGICKÁ KOMUNIKÁCIA

Komunikácia medzi žiakmi a učiteľmi na vyučovaní je zvláštnym druhom sociálnej komunikácie. Je podmienená sociálnymi vzťahmi.

Pedagóga zaujíma *komunikácia uskutočňovaná vo výchovno-vzdelávacom procese* – v škole, v rodine, mimo školy. Ide o komunikáciu medzi učiteľom a žiakom, medzi žiakmi navzájom, vychovávateľmi a študentmi, medzi rodičmi a deťmi, ba i medzi učiteľmi a rodičmi.

Všetky tieto prístupy majú spoločného menovateľa: Majú kladne ovplyvniť vzájomnú výmenu názorov, prekonať zaujatosť, nechť dohodnúť sa, vyriešiť rozpor medzi vysloveným a zamlčaným názorom.

V efektívnej pedagogickej komunikácii sa nesnažíme len o to, aby si žiak osvojil a zapamätal obsah informácie, ale aby pochopil aj zmysel informácie.

Komunikácia na vyučovaní slúži na dosiahnutie cieľa vo výchovno-vzdelávacom procese. Môže mať niekoľko foriem:

- a) *verbálna komunikácia* – písané a hovorené slovo,
- b) *neverbálna komunikácia* – odovzdávanie informácií pomocou neverbálnych prejavov (mimika, gestikulácia, pohyby a postoje tela, komunikácia dotykom ruky, úpravou zovňajšku, komunikácia približovaním a vzdďľňovaním),
- c) *sprostredkovaná informácia* – didaktický prostriedok, pomôcka, text učebnice.

To, že v súčasnosti upadla rečnícka forma prejavu, zhoršili sa medziľudské vzťahy, nie je nijaká novinka. Kde inde, ako v škole a kto iný, ako učiteľ by mal ponúknuť žiakom príklad vhodnej komunikácie?

Už starý grécky filozof Platón požadoval, aby mal rečník skutočné vedomosti a nielen zdanie o tom, čo hovorí. Zdďľňoval však i požiadavku logiky, ale aj psychologické vedomosti.

Vychádzame zo skutočnosti, že tieto predpoklady učiteľ má. To znamená, že je dobrý rečník. Ale aby sa učiteľ stal dobrým a úspešným komunikátorom, mal by disponovať určitými sociálnymi schopnosťami. V prvom rade by mal poznať sám seba, svoje správanie v komunikovaní a poznať dôsledky svojho správania na žiakov. Učiteľ - vychovávateľ by mal byť dobrý rečník. Jeho reč by mala byť jasná, myšlienky presne formulované a prispôsobené veku a mentálnemu stavu žiaka. Jeho komunikácia by mala spĺňať podmienku prístupnosti i zrozumiteľnosti, používať jednoduchú terminológiu, prístupné gestá a mimiku. Ďalej by si mal uvedomiť, že komunikácia medzi ním a žiakmi by mala byť vždy dvojsmerná. Tieto jeho vlastnosti sa viažu s tzv. sociálnou inteligenciou.

Vzájomná komunikácia je v škole rovnako významná ako v rodine. Žiak musí pochopiť a porozumieť výklad učiteľa, aby sa naučil požadované vedomosti. Kvalita vzájomnej komunikácie učiteľa a žiaka sa prejaví najmä pri odpovedi. Pri hodnotení žiakových vedomostí môže učiteľ komunikovať so žiakom verbálne, čo je presnejší postup, keď sa žiak dozvie, kde presne urobil chybu, v čom je dobrý a kde by mal pridať, alebo neverbálne, keď mu bez slova napíše známku. Tak,

ako sa dobrá komunikácia v rodine odrazí na vzťahoch v nej a tiež na tom, akí ľudia z tejto rodiny vyjdú, tak sa dobrá komunikácia prejaví i v školskej praxi na vedomostiach žiakov.

2.1 Reč tela – jazyk citov

Z termínu *neverbálna komunikácia* (mimoslovná) je zrejmé, že ide o ten druh pedagogickej komunikácie, pri ktorom sa informácie vymieňajú inak než slovným, teda neverbálnym spôsobom. Ak sa spolu rozprávajú dvaja ľudia, poskytujú si informácie nielen prostredníctvom toho, čo je obsahom ich rozhovoru, ale aj inými formami komunikácie, medzi ktoré patrí napr.: výraz tváre, oddialenie, dotyky, postoje, pohyby, gestá, pohľady, tón reči, úprava zovňajšku a pod.

Konkrétna reč je nepredstaviteľná bez pohybu hovoriaceho subjektu, veď človek dáva a dáva najavo svoje pocity, city a myšlienky pohybmi a až potom hovoreným slovom. Pohybové prvky sú vizuálnou rečou, ktorá je výraznejšia ako zvuková reč: človek vníma vyše 80 % zrakom.

J. Křivohlavý (1988) podáva veľmi výstižnú charakteristiku výrazových možností telesných polôh a postojov v neverbálnej komunikácii vo vzťahu k celkovej charakteristike neverbálnych prejavov.

Celková charakteristika neverbálnych prejavov.

1. **Vzhľad – charakteristika zovňajšku**

- starostlivo upravený,
- v medziach normálu,
- viditeľne zanedbaný.

2. **Fyzický postoj**

- príliš uvoľnený,
- prirodzený,
- neprirodzený, umelý.

3. **Pohyby rúk**

- výrazná nehybnosť – utlmené pohyby,
- normálne pohyby,
- nadmerná živosť a energickosť, či prudkosť pohybov.

4. **Pohyby tela**

- výrazný pokoj, až nadmerné utlmenie pohybov,
- normálne pohyby,
- výrazný motorický nepokoj.

5. **Pohyby nôh**

- nohy neustále v pokoji – takmer bez pohybu,
- normálne pohyby,
- výrazná, ale nadmerná pohyblivosť.

6. **Pohyby hlavy**

- hlava v úplnom, až strnulom pokoji,
- normálne pohyby,
- nápadná až nadmerná pohyblivosť.

7. Gestikulácia

- nepoužíva takmer žiadne gestá,
- normálna gestikulácia,
- prehnaná gestikulácia.

8. Mimika dolnej časti tváre – oblasti úst

- pohyby takmer celkom potlačené,
- normálna pohyblivosť,
- mimoriadna pohyblivosť.

9. Pohľady – aktivita v oblasti očí

- mimoriadne pohyby očí,
- normálna činnosť pri pohľade,
- nadmerná živosť pohybu očí,
- normálne,
- zreteľne vyššia frekvencia mrkania.

10. Mimika hornej časti tváre – partie obočia a čela

- strnulá činnosť – takmer úplná nehybnosť,
- normálna aktivita,
- mimoriadne živá činnosť.

Túto charakteristiku neverbálnych prejavov môže učiteľ využiť aj ako predlohu pre pozorovaciu schému na sledovanie a zaznamenávanie neverbálnych prejavov žiakov vo vyučovaní. (Křivohlavý, 1988, s.60-61).

Často si môžeme aj na sebe všimnúť, že napríklad pri vyjadrovaní nevôle z množstva citrónu v čaji zmraštíme tvár; keď chceme vyjadriť, že sme kúpili veľkú kyticu kvetov, zdvihneme jednu ruku, aby sme naznačili výšku.

Reč ľudského tela má svoj vlastný svet. Každé malé gesto môže znamenať veľa, ale tiež vôbec nič. Zdá sa takmer neuveriteľné, že neverbálne aspekty komunikácie sa študujú hlbšie len v posledných 20-30 rokoch. Dokonca ešte i dnes väčšina ľudí nevie o existencii reči tela a neuvedomujú si jej dôležitosť pre svoj život.

Prostredníctvom neverbálnych prejavov človek upozorňuje na svoje potreby už od začiatku života, v prvých kontaktoch s okolitým svetom. Viaceré výskumy ukázali, že zo 100 % aktov komunikácie 55 % tvoria mimické prejavy, 38 % akustické nejazykové prejavy a len 7 % tvorí reč. Preto neverbálna komunikácia tvorí podstatnú časť každej komunikácie a je zameraná na odovzdávanie, komunikáciu citov a postojov.

Väčšina výskumníkov sa všeobecne zhoduje v názore, že verbálny kanál sa primárne používa na odosielanie informácie, zatiaľ čo neverbálny sa používa na odosielanie citov, emócií a vzájomných postojov a v niektorých prípadoch sa používa ako náhrada za verbálnu správu. Ak si napríklad

učiteľka v triede plnej „rozjarených“ žiakov priloží ukazovák k perám a nadvihne obočie, vysielajúci jasné pokyny bez jediného slova. Zdá sa nepochopiteľné, že človek si len zriedka uvedomuje pózy, pohyby a gestá, ktoré môžu hovoriť niečo iné, ako hlas a slová. Vzťah medzi emóciami a neverbálnou komunikáciou je ovládaný biologickými zákonitostami a je sprevádzaný množstvom fyziologických prejavov, napr. červenanie, zblednutie, zmeny dýchania, potenie, rozširovanie zreníc....

O neverbálnych prejavoch platia tvrdenia:

1. Každý človek je neopakovateľný a má svoje individuálne rysy. Zároveň však prejavy základných pocitov, napr. radosti, hnevu, prekvapenia, strachu, či odporu sú približne rovnaké.
2. Neverbálny prejav človeka vyjadruje to, čo človek nemôže, nevie alebo nechce vyjadriť slovami.
3. Neverbálne prejavy skoro vždy vyjadrujú to, čo si človek naozaj myslí a čo cíti. Je veľmi ťažké klamať telom.
4. Naučiť sa čítať v neverbálnych prejavoch je veda alebo umenie.

Staré porekadlo: „*Čo na srdci, to na jazyku*“, presne vystihuje závery psychológov, ktorí tvrdia, že pre zdravú komunikáciu je nevyhnutné, aby obsahová a vzťahová úroveň išli spolu ruka v ruku. Aby sa nestalo, že slová hovoria iné ako telo. Vtedy v sebe totiž prežívame rozpor. U našich poslucháčov to môže vyvolávať nepríjemné pocity.

Ukazuje sa, že senzitivita k neverbálnym prejavom je u jednotlivých ľudí rôzna. Keď hovoríme o niekom, že je „vnímavý“ alebo „má intuíciu“ pri rozhovoroch s iným človekom, znamená to, že vie dobre čítať neverbálne signály. Pre učiteľa je veľmi potrebné mať túto citlivosť, alebo si ju cvičiť.

Neverbálny prejav silne ovplyvňuje emocionálnu stránku, pretože účastníci komunikácie, i keď podvedome, predsa automaticky prežívajú vzťahy, emócie, citové postoje, ktoré môžu mať podobu pozitívnu alebo negatívnu. Neverbálna pedagogická komunikácia v interakcii učiteľ – žiak vytvára, upevňuje, ich vzťah, vzájomné pôsobenie môže nazvať determinujúcim v pedagogickej komunikácii.

2.2 Jazyk ako nástroj komunikácie

Najväčšou vymoženosťou ľudí je jazyk – reč. Práve tá nás najviac odlišuje od iných živých organizmov. Pomocou slov a prostredníctvom ich pôsobenia sa učíme myslieť, cítiť či usudzovať. Reč je veľmi dôležitým komunikačným kanálom a dokáže sprostredkovať aj myšlienky ľudí, ktorí už celé stáročia nie sú medzi živými. Pomáha pri výchove a premene človeka. Ako by sme mohli pomôcť človeku, ktorý nevyrečie ani slova? (Nemému dieťaťu ani vlastná matka nerozumie.)

Verbálna komunikácia je najvýznamnejším znakovým systémom používaným v pedagogickej komunikácii. Predstavuje ju jazyk ako univerzálny systém znakov v jeho zvukovej a písomnej podobe.

Dnes nikto nepochybuje o tom, že nástrojom komunikácie je jazyk. Jeho význam vyplýva z toho, že bol a je jedným z prostriedkov, ktoré človeku umožnili dostať sa na dnešnú úroveň spoločenského, hospodárskeho a kultúrneho života.

Ako sme už vyššie uviedli, prostriedkom sociálnej a teda aj pedagogickej komunikácie je reč (jazyk). Miko, F., Popovič, A. (1978, s. 67) uvádza, že reč „*je svojou podstatou sémantická*

informácia“, ktorá sa vyznačuje „denotačným“, odrazovým vzťahom ku skutočnosti a komunikatívnym vzťahom k autorovi a k príjemcovi.“

Verbálna komunikácia pomáha pri výchove, vzdelávaní a premene človeka. Je odrazom nielen jednotlivca ako takého, ale aj spoločnosti, v ktorej sa jednotlivec pohybuje a do ktorej bezprostredne patrí. Práve slová, ktoré používame všetci, pôsobia na človeka, pomáhajú, povzbudzujú, ale dokážu aj zraniť. V medziľudskom styku sa stretávame s *umením rozprávať*, ale aj s *umením počúvať*. „Uši máme dve a ústa iba jedny“, - nezaškodí pripomenúť si tvrdenie gréckeho rečníka Epikteta, pretože v dialógu často počúvame na pol ucha, kým ústa fungujú na plné obrátky.

Aktívne počúvať znamená predovšetkým vidieť, že nám chce žiak niečo povedať. Znamená to venovať mu kúsok svojho času a vypočuť ho. V aktívnom počúvaní ide tiež o *empatiu* – vcítenie sa, teda pochopenie, čo sa odohráva v duši hovoriaceho človeka, a keď to dokážeme pomenovať tak, že ten druhý nám dá za pravdu a potvrdí, že naozaj cíti to, čo sme my pomenovali. Empatia znamená aj *maximálne rešpektovanie prežívania toho druhého*. Hovorené, živé slovo je mocný činiteľ v našom živote. Slovná reč je najvyspelejšou formou dorozumievania sa medzi ľuďmi. Predovšetkým však je nositeľom informácie, obsahu. Slová vo vyučovacom procese majú nezastupiteľné miesto. Učiteľ nimi odovzdáva žiakom poznatky, riadi a usmerňuje vyučovací proces. Učiteľ by sa mal zamyslieť nielen nad tým, čo hovorí, ale aj ako to hovorí.

2.3 Dialóg a monológ v pedagogickej praxi

Celý náš život je vlastne dialógom, ktorý vedie každý z nás so svojím okolím, ale i sám so sebou. Slobodne si vymieňať názory, viesť kedykoľvek a o čomkoľvek dialóg je nepochybne základnou potrebou človeka, súčasťou jeho kultúrnosti a plnohodnotnej existencie.

Z pedagogického hľadiska rozlišujeme komunikačné činnosti *monologické a dialogické*. Monológ je komunikačný prejav jedného komunikanta. V škole to býva súvislý výklad učiteľa, súvislá odpoveď žiaka (ústny monológ) alebo text učebnice, písomný prejav učiteľa i žiaka (písomný monológ).

Jednou z najrozšírenejších komunikačných činností v škole je *rozhovor*.

Zaujímavou témou pri rozvíjaní rozhovoru je zdokonaľovanie sa v *kladení otázok*. Na základe odporúčaní J. Křivohlavého (1988) z aspektu postupného a priebežného rozvíjania komunikačnej kompetencie žiakov v reláciách spoločenskej komunikácie, uvádzame užitočné a akceptovateľné usmernenia:

- a) Nekladme otázky, len „aby reč nestála“. Nech stojí, veď v tichu sa niečo dôležité deje. Psychológovia hovoria o doznievaní myšlienky v tichu, o príprave ďalšieho kroku.
- b) Nepýtajme sa za každú cenu len na vecné údaje, ale viac na mienku, názory a postoje žiakov – účastníkov rozhovoru. Vo vyššej miere aktivizujú pozornosť, vnímanie a myslenie žiakov otázky typu: *Čo si o tom myslíte? Aký je váš dojem, váš názor na túto vec, problém?*
- c) Neponáhľajme sa s urgovaním odpovedí. Premyslená otázka vyžaduje väčší čas na premýšľanie.

- d) Skúsme formulovať tú istú otázku niekoľkými rôznymi spôsobmi. Ak sa nám podarí obmieňať slová a väzby a povedať približne to isté viacerými spôsobmi, zvýši sa tým pravdepodobne pochopenia otázky všetkými (alebo prinajmenšom viacerými) žiakmi.
- e) Odpovedajme na otázku protiotázkou. Protiotázkou sa rozumie otázka položená tomu, kto sa pýta, napr. na otázku „*Má to nejaké klady?*“ sa možno spýtať: „*Aké to má nedostatky?*“ Ďalej napr. na otázku, položenú nám, sa môžeme spýtať: „*Chcel by k tomu niekto niečo dodať?*“
- f) Nekladme priveľmi osobné otázky. Otázky „na telo“ si možno dovoliť len vo výnimočných situáciách, kde nie sú ďalší žiaci, kde je na to utvorená vhodná atmosféra a pod.
- g) Kladme živé a nie mŕtve otázky. V priebehu rozhovoru môžeme vycítiť, že na niektoré témy, ale možno aj motívy, reaguje žiak živšie, na iné zakríknutejšie. Ak nám ide o dynamický rozhovor, tieto rozdiely by sme si mali všimnúť a rozhovor operatívne prispôbiť aktuálnej situácii.
- h) Vyhýbajme sa otázkam, na ktoré možno dať odpoveď áno alebo nie. Uzatvorené otázky tlmia (retardujú) rozhovor a niekedy ho aj predčasne ukončia. Preto je potrebné používať otázky uvažovacie (s použitím zámena typu prečo?, ako?, kedy?, kde?, kto? a pod.). Rozhovor však brzdia nielen otázky uzatvorené, ale aj príliš frekventované používanie slovík typu musíme, môžeme, nesmieme atď.
- i) „Prekladajme“ to, čo druhému chceme povedať v oznamovacej vete, do tvaru opytovacej vety. Výskumy psychológov dokazujú, že viac ako 90 % z toho, čo nám iní povedia, veľmi rýchle zabudneme. Na druhej strane sa ukázalo, že takmer 80% z toho, čo sme vyslovili my sami, si ešte dlho potom, keď sme to vypovedali, pomerne dobre pamätáme (Křivohlavý, 1988, s 168-169).

Účinnosť pedagogickej komunikácie zabezpečuje iba optimálne zastúpenie verbálnej i neverbálnej stránky. *Neverbálna komunikácia* môže podstatným spôsobom meniť myseľ jazykovej zložky, viac alebo menej ju modifikovať. Preto je potrebné dobre poznať vzťahy medzi verbálnou a neverbálnou komunikáciou, ich synchronizáciou a vzájomné fungovanie, napr. či sa neverbálnou komunikáciou sprostredkujú odlišné, doplňujúce, alebo nezávislé informácie.

2.4 Asertivita ako komunikačný štýl

V odborných príručkách nájdeme, že *asertivita je škála ľudského správania v interakcii so sociálnym prostredím*. Jej podstatou je spôsob komunikácie a konania, ktorým človek prejavuje primerane, spontánne, úprimne svoje myšlienky, názory, city, postoje tak pozitívne ako negatívne. Asertívna komunikácia sa však vyznačuje predovšetkým tým, že okrem rešpektovania svojich vlastných práv rešpektujeme aj práva iných. Nepresadzujeme sa teda na úkor niekoho, ale tak, aby boli spokojné obe strany. Iným slovom by sa to dalo nazvať *kompromis*.

Nie je to jednoduché. Vyžaduje to pevnú vôľu, sebadisciplínu a naozajstnú túžbu zmeniť sa. Túžbu po lepších vzťahoch a ľuďmi postavenú predovšetkým na ochote pozrieť sa najprv „do zrkadla“ na seba samého. Najprv chcieť zmeniť seba, až potom iných.

Asertivita rozlišuje správanie pasívne, agresívne a asertívne.

Pasívne sa človek správa, keď proti svojej vôli podľahne manipulácii, nejde za svojím cieľom, ale potom to ľutuje.

Agresívne správanie v konfliktných situáciách nešetří zlými slovami, niekedy môže prerásť až do fyzického útoku. Z hľadiska sociálnej skupiny, ku ktorej jednotlivec patrí, je zrejmé, že agresivita vedie k zhoršeniu vzájomných vzťahov a znemožňuje účinnú spoluprácu. Navyše agresívne, ani pasívne správanie nemožno považovať za prosociálne, ani jedno z nich nepodporuje prosociálnosť. Jedine asertívne správanie rozvíja prosociálnosť a umožňuje v skupine rozvíjať prosociálne hodnoty.

Správať sa asertívne znamená, ostať sám sebou, zachovať svoju identitu, trvať na svojich legitímnych právach a nárokoch, ale pritom sa správať prosociálne a mať ohľad aj na legitímne práva druhého.

Asertivita ponúka tzv. *komunikačné práva jednotlivca*. Ich znenie je nasledovné:

1. Mám právo sám posudzovať svoje správanie, myšlienky a emócie.
2. Mám právo neposkytovať žiadne výhovorky a ospravedlnenia a právo nevysvetľovať svoje konanie.
3. Mám právo posúdiť, či a do akej miery som zodpovedný za riešenie problémov ostatných.
4. Mám právo zmeniť svoj názor.
5. Mám právo robiť chyby.
6. Mám právo povedať: „Ja neviem.“
7. Mám právo byť nezávislý na dobrej vôli ostatných.
8. Mám právo robiť nelogické rozhodnutia.
9. Mám právo povedať: „Ja ti nerozumiem.“
10. Mám právo povedať: „Je mi to jedno.“

Zásady progresívnej komunikácie:

- Každý by si mal uvedomiť, že nie je všemocný, ale ani bezmocný.
- Musíš si vyjadriť s partnerom všetky antipatie, zaujatost', vzťahy.
- Vždy musíme hovoriť sami za seba.
- Ak niekomu položíme otázku, musíme mu vysvetliť, prečo to chceme vedieť.
- Netreba hovoriť „zásadne s tebou nesúhlasím“, neponáhľať sa so zovšeobecňovaním.
- Ak by chcelo hovoriť viacero ľudí, treba v krátkosti, heslovito povedať, čo chcem ja.
- Strážiť si signály tela – gestikuláciu a mimiku tváre.
- Konfliktné otázky riešiť medzi štyrmi očami.
- Nie je správne argumentovať silou, ale logickým úsudkom.

2.5 Empatia alebo: Cítim, čo cítiš

Predstavte si takúto situáciu:

Sedíte v čakárni u lekára a rozmýšľate o tom, čo sa bude vnútri diať. Vtom sa otvoria dvere a z nich vychádza osoba, ktorá plače. Utiera si oči červené od slz, ktoré sa snaží zakryť. V takejto chvíli pravdepodobne prvé, čo vám zide na myseľ, je otázka, čo sa jej mohlo stať. Dozvedela sa nejakú nepríjemnú správu, alebo zákrok bol bolestivý? Plače od radosti, že jej obavy boli zbytočné? Alebo ešte niečo iné?

Ak vám víria hlavou takéto alebo podobné myšlienky, práve vtedy vo vás prebieha niečo podobné tomu, čo psychológovia nazývajú *empatia*.

Maďarský autor Buda (1988, s.19) povedal:

„Empatia je taká schopnosť osobnosti, pomocou ktorej sa ona v rámci bezprostrednej komunikácie s druhým človekom vie vžiť do jeho duševného stavu. Na základe toho vžitia dokáže vycítiť a pochopiť v tom druhom emócie, motívy a snahy, ktoré tento človek nevyjadruje v slovách priamym spôsobom a ktoré nevyplývajú zákonite zo situácie medziľudského vzťahu.... „Možno to vyjadriť aj tak, že osobnosť sa vžíva, ba akoby premieta seba do druhého.“

Predpokladom empatie je sociálna situácia a bezprostredný komunikačný kontakt medzi osobnosťou uplatňujúcou empatiu a osobnosťou empaticky pochopenou. Bezprostredná komunikácia je nevyhnutná. Osobnosti, ktoré sa nachádzajú v komunikačnom vzťahu, sa navzájom vidia a počujú.

Pojem komunikácie sa tu používa vo veľmi širokom zmysle, obsahuje všetky známe formy komunikácie, ale komunikačný vzťah môžeme predpokladať aj vtedy, keď funguje iba jeden informačný kanál. Empatia je teda možná, keď slová neodznejú, iba pohľady sa stretnú, možno pozorovať gestá alebo mimické pohyby. Vo všeobecnosti sa však empatia rozvíja v takých ľudských vzťahoch, v ktorých osobnosť, predmet empatie hovorí.

3. KOMUNIKÁCIA AKO HLAVNÝ ČINITEL' EDUKÁCIE RÓMOV

Jazyk Rómov je zložený z rozmanitých dialektov, nesie stopy putovania rómskeho spoločenstva rôznymi krajinami Ázie aj Európy, a tu práve môžeme identifikovať jednotlivé vplyvy jazykov národov, s ktorými sa Rómovia na svojej púti stretli. Absorbuje podstatne viacej vplyvov, ako ich životný štýl, správanie a spôsob komunikácie (Samko, E., 2006).

Je jednoznačné, že rómsky život sa deje najmä v jazykovej, verbálnej sfére. Problémy každého druhu, s ktorými sa Rómovia denne stretávajú pri všetkých činnostiach spoločenského života, výrazne verbalizujú, neustále aktualizujú, až z toho vytvárajú určitú vlastnú mytológiu, v ktorej často realita a sen, skutočnosť a výmysel splyvajú a nadobúdajú pre nich rovnocenný význam. Nemajú prirodzený vzťah k písanému slovu. Bližší je im rozhlas, ale najmä televízia, film, ktorý zodpovedá ich prirodzenej mentalite. Tie sú pre nich najdôležitejším komunikačným kanálom.

Rómovia veľmi často používajú neverbálne prostriedky komunikácie. Príznačná pre nich je výrazná gestikulácia a mimika. Známi sú aj svojím hlasitým prejavom, čo vyplýva z ich temperamentu.

Rodičia majú zväčša zníženú informovanosť vplyvom sociálnej izolácie, nízkej mentálnej úrovne a odlišného rečového vývinu. Po príchode detí do škôl nastáva problém dvojjazyčnosti. Mnohé deti nevedia po slovensky, a tým sú ochudobnené aj v sociálnom styku a v komunikácii. Väčšina detí z rómskeho prostredia nevie vhodne komunikovať. L. Hvozdík, J. (1986, s. 56) poukazuje: „v štúdiu faktov, ktoré najviac prispievajú k dobrej komunikácii, medzi najvýznamnejšie patria otvorenosť a prejavovanie citov“. Ako vyplýva z patológie prostredia, deti nevedia otvorene prejaviť svoje city, nie je u nich vyvinutá empatia. Ich rečový prejav je obsahovo chudobný, netaktný, často používajú hrubé slová. Najväčším nedostatkom pri rozhovore je skutočnosť, že nevedia počúvať jeden druhého, často sa prekrikujú.

Odovzdávať a prijímať informácie sa dieťa učí počas vývinu. Mnohí učitelia, ktorí prichádzajú do styku s rómskou populáciou, často konštatujú, že keď chcú porozumieť hlasu srdca svojich žiakov, poznať ich zážitky, pocity, narážajú na množstvo problémov. Najzávažnejším z nich je práve problém komunikácie. Zisťujú, že veľkou prekážkou v ich živote je práve jazyková bariéra a od nej sa odvíjajú problémy vo výchovno-vzdelávacom procese, ako aj v procese sociálneho styku s ostatným obyvateľstvom.

Verbálna komunikácia je najvýznamnejším znakovým systémom používaným v pedagogickej komunikácii. Predstavuje ju jazyk ako univerzálny systém znakov v jeho zvukovej a písomnej podobe.

Ľudia sa medzi sebou dorozumievajú jazykom. Pod jazykom ako dorozumievacím prostriedkom si väčšina ľudí predstavuje slová a vety. Takúto predstavu si totiž každý odniesol zo školy, kde sa učil rozumieť slovám, kde sa učil skloňovať, časovať, triediť slová a skladať vety. Keby sa však dorozumievanie uskutočňovalo iba týmito prostriedkami, ktoré poznáme ako jazykové, vznikalo by často mnoho nedorozumení. Okrem takzvaného jazyka, teda okrem jazykových dorozumievacích prostriedkov, sa v konkrétnej komunikácii uplatňujú a využívajú aj mnohé mimojazykové dorozumievacie prostriedky. Uvedomme si len, koľko možností má človek na vyjadrovanie súhlasu, nesúhlasu, prekvapenia, hnevu, neistoty bez toho, aby čo len ústa otvoril. Oči,

čelo, plecia, ruka, ale aj pohyb celým telom niekedy povedia viac a presnejšie, než by to človek mohol urobiť pomocou jazyka.

Verbálna komunikácia sa umocňuje (alebo môže aj oslabovať) neverbálnymi prostriedkami komunikácie. Pri neverbálnej komunikácii sa uplatňujú iné než jazykové znaky a symboly, napr. nejazykové znaky a komunikácia, neverbálne symboly, mimoslovné znaky alebo komunikácia bez slov.

Na vymedzenie pojmu využijeme definíciu niektorých autorov. Křivohlavý, J. (1988, s. 104) uvádza, že neverbálna komunikácia je spôsob komunikovania, ktorý nepoužíva slová, ale iné spôsoby prenášania informácií. Väčšina ľudí stotožňuje mimoslovné komunikovanie iba s mimikou. Vyjadrovacia schopnosť tváre je síce neobyčajne rozsiahla, ale nevyčerpáva celé bohatstvo neverbálnej komunikácie“. Účinnosť pedagogickej komunikácie zabezpečuje iba optimálne zastúpenie jej verbálnej i neverbálnej stránky.

Vplyv prostredia na komunikačnú zručnosť rómskych žiakov

Málo podnetné rodinné prostredie vo väčšine prípadov na nízkej sociálnej, kultúrnej a hygienickej úrovni poznačí dieťa hneď pri nástupe do školy.

Skutočnosti ako:

- neznalosť vyučovacieho jazyka,
- absencia grafomotorických schopností,
- absencia hygienických, spoločenských a kultúrnych návykov,
- nezáujem rodičov o spoluprácu,
- nezaradenie detí predškolského veku do predškolskej prípravy,

sú hlavné z mnohých príčin neúspechu rómskych žiakov v škole. Najväčším nedostatkom je však nedostatočná komunikačná zručnosť týchto detí. Vysoké percento detí neovláda slovenský jazyk. Ale aj v rómskom je slovná zásoba chudobná, obmedzená. Kým ostatné deti bez problémov reprodujú rozprávku, oni často nevedia povedať ani súvislú vetu. Kým ostatné deti zvládli tvar písomného textu, oni nevedia držať ceruzku, či pero v ruke. Takýchto konfrontačných momentov by sa dalo vymenovať veľa. Možnosť prezentovať sa tým čo viem, t. j. spev, tanec nestačí na postup do ďalšieho ročníka.

V procese výchovy a vzdelávania by sa rómskym žiakom mala venovať individuálna pozornosť a starostlivosť, možnosť doučovacích hodín, predĺžený výklad. Napriek týmto všetkým formám, by sa nemala zanedbávať otázka prekonávania jazykovej bariéry.

Analýzy neúspešnosti rómskych žiakov vyšpecifikovali tieto príčiny.

Celková nepripravenosť detí pre vstup do 1. ročníka je podmienená jazykovou bariérou, ale aj celkovou sociálnou úrovňou dieťaťa.

Riešiť problém takéhoto dieťaťa sa teoreticky dá zvládnuť viacerými spôsobmi:

- odklad školskej dochádzky pre nezrelosť,
- zaradenie dieťaťa do špeciálnej vyrovnávacej triedy,
- zaradenie do 1. ročníka bežnej triedy a opakovanie ročníka,

- zaradenie do špeciálnych škôl,
- celodenné výchovné pôsobenie,
- podnetné prostredie,
- individuálny prístup,
- pri znížených nárokoch možnosť zážitku úspešnosti,
- celková socializácia pestovania návykov a zručností.

V súčasnosti sa tvoria programy a projekty na riešenie zvyšovania vzdelanostnej úrovne rómskych žiakov. Konkrétny príklad je projekt špeciálnych prípravných ročníkov. Cieľom zriaďovania špeciálnych prípravných ročníkov je intenzívne celodenné výchovno-vzdelávacie pôsobenie. Špeciálny prípravný ročník poskytuje učiteľovi väčšie možnosti zbližiť sa s deťmi, voliť prostriedky a postupy na zdokonalenie sa v jazykovej oblasti. Dominantná je jazyková príprava na odstránenie jazykovej bariéry. Pestovanie návykov a zručností v oblasti grafomotorickej, pracovnej, spoločenskej a kultúrnej. Poskytnúť deťom základy čítania, písania, matematiky i estetického prejavu. Obsah a rozsah učiva prispôbiť schopnostiam detí, umožniť im zážitky úspešnosti a predchádzať narušeniu vzťahu ku škole. Ako psycho-stimulačné faktory využívať danosti rómskych detí, t. j. hudba, tanec, pohyb, spev. Cez dieťa a jeho úspechy zainteresovať a zaangažovať aj rodičov dieťaťa.

V pedagogických výskumoch sa už dávnejšie sledoval vplyv sociálneho prostredia na komunikačné zručnosti a školskú úspešnosť žiakov (Průcha, 1992) charakterizuje bližšie napr. Bernsteinovu teóriu (Průcha, 1992, s. 31-36).

3.1 Špecifický spôsob komunikácie

Náročnému a dlhodobému procesu hľadania porozumenia a dôstojného spolužitia sa stavajú do cesty mnohé prekážky. Azda najväčším problémom je ľahostajnosť, s akou stále veľká časť našej spoločnosti reaguje na skutky, udalosti a niekedy aj tragédie, ktoré sú vzápätí zahrnuté pod nie dosť jasne vymedzenú nálepku rasová neznášanlivosť. Za problém považujeme lepšie, či horšie maskovanú netolerantnosť, skrývajúcu v sebe neschopnosť spolužitia s niekým, kto je iný a koho kvôli inakosti odmietame bez toho, aby sme sa zdržiavali jeho spoznávaním. Znepokojujúca je neznášanlivosť, ktorá pramení predovšetkým z neinformovanosti a neochoty dozvedieť sa viac, neochoty uvažovať, o čom sme doposiaľ neuvažovali. Takáto ignorácia a nevôľa podporuje sklony prijímať názory paušalizované, a priori negativistické, vychádzajúce zo stereotypného vnímania a posudzovania iných, prípadne mechanicky prijímaných záverov nepodložených vlastnou skúsenosťou, ale prijímaných z druhej či tretej ruky. Často ide o tzv. pravdy, ktoré už roky nikto neoveroval ani nespochybňoval, ony však stále žijú a stávajú sa neprekonateľnou prekážkou.

Konanie, správanie, vnímanie, očakávanie a teda celkový komunikačný štýl každej minority je odlišný od komunikačného štýlu majoritného obyvateľstva. Ak budeme sledovať komunikáciu z hľadiska lingvistiky, môžeme ju definovať ako „vysielanie a prijímanie odkazov“. Každý krok v komunikácii nám dáva množstvo možností, ako urobiť chybu. Pokiaľ sa vysielajúci správne nevyjadrí, nevysvetlí, čo má na mysli, alebo čo by chcel, či používa nevhodné slová a gestá,

prijímajúci si vysvetlí jeho odkaz chybne. Na druhej strane môže vysielajúci vyslať presný a jasný signál, ale prijímajúci ho nepochopí, bude si vytvárať predčasné závery a význam slov nebude správne pochopený. Prečo o tom píšeme? Pretože ak sa ľudia nepochopia, môže prísť k neadekvátnym reakciám a k veľkému nedorozumeniu, prípadne až ku konfliktu. A konflikt, ako vieme, narušuje harmonické spolužitie. Pokiaľ by sme mali všetci rovnakú minulosť, kultúru a tradície, bol by komunikačný proces veľmi jednoduchý. Pochádzame však z najrôznejších miest, máme inú kultúru, iný etnický pôvod, máme iné očakávania skúsenosti, predstavy a želania, a tak nereagujeme všetci rovnako a hlavne „nečítame“ informácie rovnako ako druhá strana.

Podľa Rosinského (2006, s. 43) je komunikácia ovplyvnená štyrmi faktormi:

- hodnotami,
- percepciou,
- predsudkami,
- štýlom komunikácie.

Vlastné *hodnoty* prijímame od malička v rámci socializačného procesu, poznávame ich a učíme sa ich. Sú to názory, ktoré si ceníme, ktoré nám ukazujú, čo je správne a dôležité a naopak. Uvedomujeme si, aká je naša spoločnosť, kultúra a tradície. Celý náš hodnotový systém definuje kritériá, podľa ktorých žijeme, prípadne nás informuje o sankciách, ak ich nedodržíme. Konflikty, ktoré vznikajú na základe iného hodnotového vzorca správania, sú tie najkomplikovanejšie. Je to preto, že považujeme za hrozbu pre náš život, keď sa musíme stretávať a komunikovať s niekým, koho hodnoty sú veľmi rozdielne od našich. Tieto hrozby v nás vyvolávajú silné emócie a následné reakcie, čím sa komunikácia komplikuje. Ako sa zaoberáme spolužitím s Rómami, pričom sa snažíme akceptovať ich rozdielny život a tradície, prichádzame k záveru, že toto súžitie je skutočne veľmi komplikované. Žiaľ, len málo ľudí sa zamýšľa nad daným problémom v tejto rovine. Často sa stretávame s názorom, že menšina sa má prispôbiť väčšine. Samozrejme, je potrebné dodržiavať určité pravidlá, bez ktorých by spolužitie nebolo možné. Praktický život rôznych sociálnych vrstiev však tento rebríček v referenčných hraniciach značne rozširuje.

Ďalším faktorom je *faktor percepcie* – vnímania. V našom aplikovanom prípade to znamená: ako vidím druhých ja a ako vidia druhí mňa. Vnímanie ma upozorňuje na možnosť vidieť jednu situáciu, zážitok, vec, obrázok či akciu z mnohých uhlov, čiže odlišne. Potvrdzuje to aj starú filozofickú axiómu o neexistencii absolútnej pravdy. Právd je teda na svete veľa, náš pohľad je síce jedinečný, nie však jediný. Ak sa budeme zaoberať ďalším z faktorov komunikácie, *predsudkami*, zistíme, že sú akousi predispozíciou osobnosti k štýlu efektívnej či neefektívnej komunikácie. Predsudky vyplývajú z hodnotových vzorcov správania, tradícií, skúseností, informácií a vnímania sociálnej roly v spoločnosti. Vedú nás k takým záverom a interpretáciám, ktoré sú akceptované ako pravdivé bez akýchkoľvek dôkazov. Zvyčajne je naša predstava o ľuďoch pred nami ovplyvnená hodnotami, očakávaniami a predchádzajúcimi skúsenosťami s podobnými jednotlivcami a my vyvodzujeme závery na základe vecí, v ktoré veríme a ktoré očakávame. To, že „vďaka“ tomuto faktoru druhému často ubližujeme a nedávame mu ani šancu, si ani neuvedomujeme. V prípade predsudku k Rómom sú už malé deti v rodinnom prostredí mnohokrát, bez vlastnej empirickej skúsenosti, len prostredníctvom

svojich rodičov, informované o tom, že základné atribúty Cigáňa sú lož, krádež, špina, kriminalita, nevzdelanosť, atď... Bez výnimky! A pritom sami Rómovia cítia, že nech čokoľvek spravia, nech sa akokoľvek snažia, aj tak ich vlastná pleť opäť vyčlení. Aby sa mohli čo len priblížiť k členom majority, musia vyvinúť dvojnásobné úsilie. Mnohí z nich však nemajú toľko duševných síl prelomiť bariéru predsudkov a rezignujú. Žiaľ.

Vráťme sa ale naspäť ku komunikácii. Na vyššie spomenuté faktory nadväzuje *štýl komunikácie*. Z teórie komunikácie je známe, že prejav človeka je ovplyvnený iba 7 % slovami, 38 % tónom hlasu a 55 % rečou tela. Naši poslucháči sú ľudské bytosti, ktoré vnímajú situáciu prostredníctvom mnohých zmyslov. Nespracovávajú slová ako počítač, ale pôsobi na nich aj tón, úprimnosť a presvedčivosť nášho hlasu, naše držanie tela, naše pohyby a energia, ktorú vyžarujeme, ďalej presvedčivosť našich očí, našej tváre a celého tela. Čiže každý človek má rozdielny komunikačný štýl. Individuálny štýl je ešte podporený a rozvíjaný kultúrnymi zvyklosťami a tradíciami každej skupiny obyvateľstva (iný pozdrav, iné gesto pri súhlase, čítanie písma sprava či zľava, iný spôsob riešenia konfliktov).

Ak sa zameriame na komunikačný štýl Rómov, zistíme, že sa v mnohých smeroch odlišuje od komunikačného štýlu príslušníkov majority. Na základe empirických skúseností môžeme konštatovať, že Rómovia majú mimoriadne vyvinutý zmysel pre poznanie a odhadnutie človeka „na prvý pohľad“ a intuíciu. Vedia okamžite „prečítať“ človeka, jeho vlastnosti a úprimnosť. Na základe tohto poznania potom volia komunikačný štýl. Keď sa s kýmkoľvek stretnú, vedia presne odhadnúť, čo chce dotýčný človek počuť. Táto ich charakteristika, s ktorou sa musel stretnúť každý výskumník v teréne, má za následok, že v práci s rómskou komunitou nie je vhodné použiť dotazník ako metódy zisťovania názorov na nejaký problém. Obrovskú rolu v komunikačnom štýle Rómov hrá schopnosť empatie. Róm sa veľmi skoro vcíti do pocitov druhého človeka a hneď si dokáže predstaviť, čo človek prežíva.

Rosinský (2006, s. 45) uvádza, že za rozhodujúci faktor pri spolužití však považujeme ľudskú intelektuálnu výbavu ovplyvnenú výchovou, slušnosť, ohľaduplnosť, toleranciu k ostatným, ale aj ekonomický status. Pretože tento jav sledujeme už dlhší čas, neuniklo nám, že spôsob života zodpovedá miere dosiahnutých čiastkových parametrov a postaveniu daného človeka. Môžem konštatovať, že členovia rómskej komunity, ktorých konanie a spôsob života nezodpovedá štandardom majoritného obyvateľstva, sa podieľajú na vysokom percente stretov s „gádžami“. Ich konanie sa takto generalizuje na celú komunitu. Avšak títo jednotlivci sú na pomyslenej osi umiestnení na najspodnejšej hranici. Sú charakteristickí nízkou intelektuálnou výbavou na hranici primitivizmu, z čoho sa ďalej odvíja ich vysoká nezamestnanosť, kriminalita, záškoláctvo, drogová závislosť a bohužiaľ, aj znížená schopnosť akejkkoľvek resocializácie.

V tomto smere vidíme veľký prínos v súčasných programoch integrácie, ktoré zahŕňajú zmeny v sociálne slabých skupinách, do ktorých patrí výrazná väčšina Rómov. Najčastejšie ide o pozície asistentov, resp. hovorovo rómskych asistentov a poradcov, v podpore neziskových organizácií, ktoré sa intenzívne podieľajú na zlepšení situácie svojimi pedagogicko – kultúrne – výchovnými projektmi. Rómsky asistent či poradca však musí byť v tomto smere vzdelaný, aby s ním nemohol ktokoľvek manipulovať. Pretože čím menej poznajú, tým viac uveria. Je pekné, ak takéto pozície získa Róm, ale ak má vychodených len päť tried základnej školy a krátky kurz na svoju profesiu, tak nikomu neporadí.

Často je takýto Róm ospravedlňovaný tým, že pochádza z rovnakého patologického prostredia a dohovoriť sa rómsky. Ľudí okolo seba však pravdepodobne nemotivuje, ak nemá autoritu, rešpekt či uznanie, nepozná sociálnu, bytovú ani pracovnú politiku. Úrad práce si iba odškrtne ďalšieho nezamestnaného Róma. Takýto človek je výsmechom tým ľuďom, ktorí sú prirodzenými autoritami v danej komunite a pozíciu asistenta či poradcu nezískajú len preto, že nevedia rómsky.

Obraz Rómov je spoluvytváraný aj mylnou predstavou, že sa nechcú vzdelávať, nemajú záujem o učenie. Vzdelanie a kultivovanosť predstavovali v tradičnej rómskej komunite významnú hodnotu. Nešlo však o akademické vzdelávanie s akademickými, všeobecnými informáciami, ktorých využitie je v skôr v rovine transferu poznatkov, a ktoré je charakteristické pre dnešné školstvo. Rómovia sa vzdelávali a aj vzdelávajú v rodinnom prostredí svojmu rómstvu – *romipen*. Znamená to vzdelávanie v jazyku, kultúre, etike a v tradičných rómskych profesiách. Sláva človeka, ktorý bol dobrý hudobník presahovala hranice krajov či štátov. Rodičia obetovali celý svoj majetok, aby dali svojho syna vyučiť k niektorému známemu hudobníkovi. Podobne v kováčskom remesle sa dbalo na to, aby sa synovia vyznamenali v tomto odbore. Rómske profesie mali v spoločnosti svoje miesto. Boli špecifické, potrebné a požadované. Kde sa dnes však nájdú Slováci, ktorí potrebujú podkuť koňa? Hodnota tradičných remesiel sa vplyvom rozvoja vedy a techniky znehodnotila. Rómovia sa však nedokázali prispôsobiť trendu potreby akademického vzdelávania. Len málo z nich dosahuje stredoškolské vzdelanie, čím sa pre nich znižuje šanca dosiahnuť vysokoškolské vzdelanie. Z tohto dôvodu Rómom zostáva šanca vyniknúť iba v profesiách, ktoré nevyžadujú vzdelanie, ale len fyzickú silu.

4. AKTIVITY

V nasledujúcich aktivitách ponúkame hry, zážitkové aktivity a modelové situácie, ktorých cieľom je, aby si žiaci stredných škôl mohli uvedomiť svoje kvality a nedostatky, formovať postoje a názory, uvedomovať si hodnoty, rozvíjať komunikačné zručnosti a schopnosti riešiť konfliktné situácie. Aktivity je možné využívať na vyučovacích hodinách, v mimoškolskej činnosti i na školských výletoch, ale aj pri riešení aktuálnych otázok a problémov, ktoré v živote triedy, ako formálne vytvoreného spoločenstva, často vznikajú.

4.1 Predstavujeme sa navzájom

Cieľ:

Zoznámiť a zblížiť skupinu.

Postup:

Účastníkov rozdelíme podľa ľubovoľného kľúča do dvojíc, v ktorých si povedia niečo o sebe čo radi robia, aké majú záľuby a pod. Potom celej skupine predstavia svojho suseda na základe toho, čo si zapamätali. Sused poďakuje za to, že ho predstavili a navzájom sa vystriedajú.

4.2 Miesto po mojej ľavej ruke

Postup:

Účastníci sedia v kruhu, jedna stolička je prázdna. Ten, kto sedí napravo od prázdnej stoličky, hovorí: „Po mojej ľavej ruke je jedno miesto voľné. XY chcem, aby si prišiel ku mne sadnúť, lebo...“ a uvedie nejaký dôvod alebo vlastnosť – nie vonkajšie znaky, napr. oblečenie..

Aktivita sa môže robiť s účastníkmi, ktorí sa poznajú, ale aj s neznámymi ľuďmi.

Napr. : „Po mojej ľavej ruke je jedno miesto voľné. Jana chcem, aby si prišla ku mne sadnúť, lebo vyzeráš sympaticky.“

Poznámka: Pri tejto technike sa odporúča dávať pozor na to, aby si všetci účastníci hry vymenili miesta a hrať ju dovtedy, kým sa všetci nevystriedajú.

4.3 Pozitívny obraz o sebe

Pomôcky: ceruzky, hárok papiera, tabuľa, krieda.

Postup:

Každý zo zúčastnených by mal byť schopný nájsť na sebe pozitíva a uvedomiť si, že je niečím výnimočný.

Rozdajte všetkým hárok čistého papiera a ceruzu. Na tabuľu napíšte nasledujúcu inštrukciu:

Napíš – 3 pozitíva svojho vonkajšieho vzhľadu

3 pozitíva v oblasti duševných vlastností

3 pozitíva v oblasti zručností

Povedzte potom všetkým, aby napísali na papier svoje klady, a to ku každej zo zadaných oblastí. Potom sa každý z nich pokúsi dané pozitíva zoradiť od 1 po 3 podľa hierarchie dominantnosti. Po 10 minútach sa každý zo zúčastnených pokúsi v skupine „vychváliť do neba“.

Otázky do diskusie: Bolo pre vás ľahké alebo ťažké napísať to, čo sme od vás žiadali? V ktorej oblasti ste sa najťažšie rozhodovali? Čo vám bránilo v tom, aby ste sa vychválili?

4.4 Let na mesiac

Pomôcky a príprava: žiadne.

Pravidla hry:

Hráči sa rozdelia do skupín po 8. Každý člen skupiny prijme určitú úlohu, napríklad ako lekár, mechanik, pilot atď. (úlohu je možné vylosovať z klobúka). Vedúci oznámi, že k Zemi sa blíži obrovský meteor a že jediná možnosť záchrany spočíva v úniku raketou na Mesiac. V rakete je ale miesto len pre 6 členov posádky, takže dvaja hráči musia zostať na Zemi. Tím musí rozhodnúť, kto raketou nepoletí. Každý člen tímu sa snaží zhromaždiť čo najlepšie argumenty a dokázať, že práve on by mal v rakete byť. (Zabíjanie nie je povolené.) Pre dosiahnutie rozhodnutia si stanovte časový limit. Na konci rozprávajte o tom, ako tímy došli k rozhodnutiu, či boli hráči pri rozhodovaní aktívni, alebo pasívni atď.

Obmeny:

Použite rôzne scenáre, napríklad opustený ostrov alebo protiletecký kryt alebo tím zložený zo slávnych postáv.

Záver:

Na konci sa vedúci každého opýta na jeho pocity z hry a požiada ho, aby sa o svoje pocity podelil s ostatnými verbálnou alebo neverbálnou formou.

4.5 Postačí reč ku komunikácii?

Ciele:

Žiaci

- uvedomujú si obmedzenia verbálnej komunikácie,
- chápu význam rozdielneho výkladu odkazov (informácií), ku ktorým môže pri akejkoľvek komunikácii dôjsť,
- rozvíjajú komunikačné zručnosti.

Veľkosť skupiny: minimálne 10 žiakov

Čas: 25 minút a viac

Pomôcky:

- čisté listy papiera,
- ceruzky ,
- kópie obrázku pre každú skupinu.

Popis / postup:

1. Rozdeľte žiakov do dvojíc a posadte ich chrbtami k sebe.
2. Jednému z nich rozdajte obrázok, druhému čistý list papiera a ceruzku. Žiak, ktorý má obrázok, dáva inštrukcie druhému, ktorý sa snaží nakresliť obrázok na list papiera. Kresliaci žiak nesmie klásť žiadne otázky. Táto činnosť by nemala trvať dlhšie ako 10 minút.
3. Činnosť sa znova opakuje, ale tentoraz osoba kresliaca obrázok môže klásť otázky, aby spresnila inštrukcie. Nemalo by to trvať dlhšie ako 5 minút.

Hodnotenie / reflexie:

Po ukončení výtvarnej aktivity nechajte kresliacich okomentovať rozdiely so zvyšnými žiakmi. Diskusiu zamerajte na vzniknuté chyby a ich príčiny.

Nasmerujte diskusiu k témam, akými sú primeranosť a neprimeranosť verbálnej reči ako nástroja komunikácie a aké je ľahké vysvetľovať si niektoré slová nesprávne.

Variácie:

Veľmi zábavná obmena aktivity vzniká, keď obrazec nakreslíte (vyvesíte) na tabuľu a žiaka, ktorý má podľa inštrukcií kresliť, posadíte chrbtom k obrázku. Žiaci sledujú priamo proces kreslenia a môžu v reálnom čase sledovať, ako a kedy dochádza k chybe či nepresnosti v komunikácii.

4.6 Slováci, nekradnite tu !

Ciele:

Žiaci

- si uvedomujú, odkiaľ pochádza nedôvera voči cudzincom,
- chápu, že konanie jednotlivca ovplyvňuje vnímanie skupiny,
- chápu neadekvátnosť paušalizácie a generalizácie,
- uvedomujú si, že žiadna skupina nie je celkom homogénna, nie je zložená z úplne rovnakých jedincov,
- sú schopní popísať pocity.

Veľkosť skupiny: ľubovoľná

Čas: 40 minút

Pomôcky:

- zväčšený nápis *Slováci, nekradnite tu!*
- karty s rolami.

Popis, postup:

1. Vyveste zväčšený plagát *Slováci, nekradnite tu!* na viditeľné miesto a oboznámte študentov s jeho „históriou“, zdôraznite jeho autentickosť (tento nápis sa na začiatku 90. rokov objavil pri vstupe do mnohých obchodov a supermarketov v Nemecku a Rakúsku).
2. Požiadajte 4 žiakov na stvárnenie jednotlivých rolí a rozdajte im nastrihané karty s rolami. Nechajte im päť minút na prípravu role. Zároveň určíte štyroch špeciálnych pozorovateľov, ktorí budú pozorne sledovať vždy jednu postavu stvárňovanej situácie a zapisovať jej argumenty, reakcie a emócie.
3. V priebehu prípravy hercov sa môžete ostatných žiakov, ktorí budú tvoriť obecenstvo, opýtať
  - Stretli ste sa už niekedy s podobným plagátom v zahraničí? Aké pocity vo vás vyvolal?
  - Existujú podobné plagáty u nás? Viete napríklad o tom, že ešte nedávno zakazovali podobné nápisy *Rómom vstup do reštaurácie zakázaný!*
4. Dajte signál k začiatku „hry“.
5. Vo chvíli, keď herci vyčerpali čas na prípravu, diskusia viazne, alebo sa začína nekonštruktívne opakovať, vyzvite „rakúskeho starostu“, aby nechal o nápisocho hlasovať. Zaznamenajte výsledok hlasovania a ukončite hru.
6. Vyzvite špeciálnych pozorovateľov, aby stručne, a pokiaľ možno, neutrálne popísali jednanie jednotlivých postáv.

Hodnotenie/reflexie:

Reflexiu začnite otázkami na jednotlivých hercov, ako sa cítili vo svojich rolách, čo im pripadalo náročné, do akej miery sa stotožnili s postavami a pod.

- Potom vyzvite obecenstvo, aby sa k tomu, čo videli, vyjadrili.
- Ako sa vám páčilo predstavenie?
- S ktorou postavou by ste sa (ne)stotožnili? Aké argumenty vás najviac zaujali? Ktorý herec bol podľa vás najpresvedčivejší?
- Súhlasíte s výsledkom záverečného hlasovania? Ako by ste hlasovali vy a prečo?

Potom diskusiu nasmerujte k všeobecnejším problémom paušalizácie a generalizácie:

- Ako by ste sa cítili, keby ste v obchode v cudzine videli podobný nápis? Bolo by vám príjemné v tomto obchode hovoriť slovensky?
- Myslíte si, že v obchode kradli všetci Slováci, alebo len niektorí? Myslíte si, že sú podobné nápisy efektívne? Domnievate sa, že podobný nápis odradil ľudí, ktorí chceli kraťnúť? Alebo len ponížil turistov zo Slovenska?
- Vidíte nejakú súvislosť medzi nasledujúcimi výrokmi?

Slováci kradnú v obchodoch. Ukrajinci sú mafiáni. Dievčatá myslia len na parádu.

Francúzi/Nemci/Poliaci/Rusi/Dáni... sú opilci. Rómovia devastujú byty. Mladí ľudia berú

drogy. Vietnamci pašujú tovar. Učni sú rasisti. Nemci sú pantičkári. Moslimovia sú teroristi.

- Ako by ste proti nim argumentovali? Znamená príslušnosť človeka k nejakej skupine (náboženskej, etnickej, kultúrnej ...), že je vo všetkom rovnaký ako ostatní členovia skupiny? Znamená fakt, že niekoľko príslušníkov určitej skupiny kradlo, automaticky to, že kradnú všetci členovia tejto skupiny?
- Je možné si na základe jednej negatívnej skúsenosti s konkrétnymi ľuďmi vytvoriť jasnú predstavu o skupine, ku ktorej patrí? Prečo práve etnická príslušnosť hrá takúto rolu?
- Pokúste sa na základe skúsenosti z tejto aktivity vysvetliť pojem generalizácia.

Karty s rolami

Starosta prihraničného rakúskeho mesta

Inicioval si schôdzku, na ktorej chceš vyriešiť situáciu s nápismi.

Ty celú hru začínaš. Oznam prítomným, že plánujete prediskutovať otázku protislovenských nápisov, ktoré sa objavili v obchodoch. S nápismi v princípe nesúhlasíš, ale cítiš povinnosť obhajovať práva svojich občanov. Je v tvojej právomoci dať nápisy odstrániť, ale chceš najprv poznať názory obchodníkov, ktorí nápisy vyvesili. Nakoniec nechaj účastníkov hlasovať, či sú pre alebo proti odstráneniu nápisov.

Obchodník 1

Starosta ťa pozval, aby s tebou prediskutoval otázku protislovenských nápisov.

Po otvorení hraníc s Československom sa v obchode nápadne začal strácať tovar. Raz si pri krádeži pristihol Slováka, ale niekoľkokrát boli vinníkom drobných krádeží iní. Máš však tušenie, že stratený tovar súvisí najviac so Slovákami, a preto si sa podľa vzoru svojich kolegov rozhodol vyvesiť nápis. Nezdá sa ti ale, že by sa situácia po vyvesení nápisu zlepšila.

Obchodník 2

Starosta, ktorého si nevolil a nesúhlasíš s jeho liberálnou a „pseudohumánnou“ politikou, ťa pozval, pravdepodobne ťa chce napádať za vyvesenie nápisu „Slováci, nekradnite tu“.

Kým boli Slováci pevne uzatvorení za „železnou oponou“, bol pokoj. Slováka si pri krádeži nikdy priamo nezastihol, ale si presvedčený, že strácanie tovaru majú na svedomí oni. Navyše mnohí tvoji kolegovia obchodníci majú so Slovákami zlú skúsenosť. Teraz s príchodom turistov zo Slovenska máš strach nielen o svoj tovar, ale i o svoju bezpečnosť a o bezpečnosť svojich blízkych. Ideálne riešenie by bolo, keby sa obmedzil príchod slovenských turistov, ale úrady pre to podľa teba robia málo. Vyvesenie nápisu je pre teba úplne legálna obrana, keď už nemôžeš prístup do svojho obchodu Slovákom a ďalším ľuďom z Východu úplne zakázať.

Starosta prihraničného slovenského mestečka

Starosta spriatelneného mestečka v Rakúsku ťa pozval na rokovanie, chce pravdepodobne riešiť krádeže Slovákov v rakúskych obchodoch.

Samozrejme ťa mrzí niekoľko dokázaných prípadov, kedy boli Slováci pristihnutí pri krádeži v rakúskych obchodoch. Na druhej strane si presvedčený, že len mizivé percento turistov zo Slovenska chodí do Rakúska skutočne kradnúť. Nie je možné všetkých Slovákov hádzať do jedného vreca. Nemôžeš svojim rakúskym kolegom radiť, ale sám by si vo svojom meste podobné nápisy nestrpel. Doma ako starosta ostro vystupuješ proti občasným ohlasom, že nás bohatí Rakúšania chodia do nášho mestečka „vyžierať“. Omnoho radšej by si hovoril o konštruktívnych plánoch do budúcnosti, ako napr. o plánovanom spoločnom športovom dni, o pripravovanej spoločnej oslave čarodejníčiek, o výmene žiakov a študentov a pod.

4.7 Sebacharakteristika

Čas: 30 min.

Počet účastníkov: celá trieda.

Pomôcky:

- prázdne háčky papiera,
- ceruzky.

Ciele: Študenti majú možnosť

- vytvoriť si obraz o sebe,
- analyzovať svoju osobnosť,
- zamýšľať sa nad sebou,
- niečo na svojom správaní meniť.

Postup:

Študenti na lístočky napíšu svoje krstné meno. Na každé písmenko svojho mena napíšu vlastnosť, ktorá je pre nich charakteristická, napr.:

K - krotká

A - aktívna

T - trpezlivá

K - kritická

A - atraktívna

Po uplynutí časového limitu, keďže viacerí študenti už skončili, vyzveme ich, aby prečítali svoje vlastnosti, svoju minicharakteristiku.

Môže sa stať, že pri prezentácii niektorému písmenu účastník nepridelí vlastnosť. V takom prípade vyzveme ostatných, aby svojmu spolužiakovi pomohli.

4.8 Bargoti a Roteri

Čas: 30 - 40 min.

Počet účastníkov: celá trieda.

Pomôcky: ceruzky, farbičky, pracovný list Bargoti a Roteri (A a B), namiesto pracovného listu B môžete rozdať čistý papier.

Ciele:

Definovať predsudok, vysvetliť ako vzniká predsudok a diskriminácia, pochopenie mechanizmu utvárania si obrazu o príslušníkovi iného národa alebo etnika.

Postup:

1. Rozdajte žiakom farbičky, ceruzky a pracovné listy Bargoti a Roteri (A a B).
2. Povedzte žiakom, že teraz majú pred sebou informácie o dvoch skupinách ľudí – Bargotoch a Roteroch.
3. Na tabuľu napíšte názvy krajín a ich obyvateľov a to: Bargocia, Bargoti, Rotria, Roteri.
4. Prečítajte si spolu so žiakmi pracovný list A. Vysvetlite im, že autorom tohto textu je obyvateľ Bargotie.
5. Dajte žiakom za úlohu, aby farbičkami na ľavú stranu papiera nakreslili, ako si predstavujú typického Bargotana a na pravú stranu typického obyvateľa Rotrie. Dajte im na to asi 15 – 20 minút.
6. Potom nech sa žiaci posadia do jedného veľkého kruhu a ukážu si svoje kresby.

Poznámka: Táto činnosť je zábavná, takže je v poriadku, keď sa žiaci pri ukazovaní kresieb smejú.

Diskusia:

- Akí ľudia sú podľa vás Roteri? Myslíte si, že sú takí všetci Roteri?
- Akí ľudia sú podľa vás Bargoti? Myslíte si, že sú takí všetci Bargoti?
- Prečo si nakreslil Bargota takýmto spôsobom? Prečo si nakreslil Rotera takýmto spôsobom?
- Podľa čoho si usúdil, že všetci Roteri sú nepríjemní/zlí?
- Podľa čoho si usúdil, že všetci Bargoti sú „super“?
- Čo si myslíte, ako by sa líšili popisy obyvateľov Bargocie a Rotrie, keby si napísali svoj vlastný portrét?

Vieme, že krajiny Bargocia a Rotria neexistujú. Pomohli nám ale pochopiť vznik predsudku. Potom diskutujte o tejto téme: Ako sa prejavuje predsudok proti určitej skupine ľudí vo vašich kresbách a názoroch?

Bargoti a Roteri - Pracovný list A

Bargoti žijú v zemi nazvanej Bargotia. Táto krajina sa nachádza na druhom konci sveta a rozprestiera sa medzi dvoma ostrovmi – Zeter a Trebónia. Ľudia z Bargotie sú úžasní. Deti sa len málokedy bijú a dospelí v pokoji a bez hádok pracujú. Hlavným jedlom je ryža, ale tanieri v Bargocii nikdy nie sú prázdne. Počasie v Bargocii sa po celý rok nemení: mierny vánok a vždy teplo a slnečno.

Roteri pochádzajú z krajiny Rotria. Tiež sa nachádza na druhom konci sveta a rozprestiera sa medzi ostrovmi Bilbo a Treblin. Ľudia z Rotrie sú veľmi nepríjemní. Deti na seba stále kričia a dospelí často jeden druhého ohovárať. Pri práci sú nedôslední, nič nedotiahnu do konca, pretože namiesto práce buď spia, alebo sa hádajú. Dni v Rotrii sú veľmi chladné, veterné a daždivé.

Bargoti a Roteri - Pracovný list B

Ako vyzerajú?

Typický Bargot

Typický Roter

4.9 Infogram (živý sociogram)

Čas: podľa počtu účastníkov

Počet účastníkov: celá trieda

Pomôcky:

klbko vlny.

Ciele: Študenti majú možnosť

- zistiť okamžitú situáciu vzťahov v skupine

VARIANT A

Postup

Všetci sedia v kruhu, prvý hráč dostane klbko vlny, podrží koniec vlákna a klbko hodí hráčovi, s ktorým si počas hry rozumel. Hráč klbko chytí, pridrží vlákno a klbko hodí ďalšiemu hráčovi, s ktorým sa mu dobre pracovalo. Vzniká spleť sieť, pretože sa klbko môže vrátiť k jednému hráčovi aj viackrát. Hra končí, keď každý hráč dostal klbko aspoň raz. Po skončení všetci stíchnu, poriadne si prezrú vzniknutú sieť vzťahov a vedúci hry ponúkne priestor na diskusiu.

VARIANT B

Postup

Účastníci stoja mimo hracieho priestoru, napríklad v rade popri stene. Jeden po druhom vstupujú do určeného priestoru (vedúci je vrátnik a púšťa vždy len jedného hráča) a hľadajú si miesto, kde majú chuť si sadnúť, buď že je útulné, pohodlné a pod., alebo že chcú byť blízko niekoho, kto už sedí.

Potom si všetci dobre prezrú zoskupenie hráčov a spoločne prediskutujú:

kto si ku komu sadol, kto na to ako reagoval,

ako hráči sedia vzhľadom na priestor,
aké pocity a ťažkosti alebo obavy mali hráči počas usádzania sa.

VARIANT C

Postup

Zvolia sa dvaja hráči v skupine: obžalovaný a sudca. Obžalovaný si sadne bokom, aby nepočul alebo ide za dvere. Sudca sa pýta postupne všetkých ostatných účastníkov, čo obžalovaný urobil dobre a čo zle. Každý povie jeden dobrý a jeden zlý čin, resp. vlastnosť. Obžalovaný sa zavolá a sudca mu zopakuje všetko, čo o ňom bolo povedané, ale neudáva autorov jednotlivých výrokov. Obžalovaný má poznať, kto o ňom čo povedal.

4.10 Čo kto v živote chce a nechce zažiť, prežiť

Čas: 2 x 45 minút

Počet účastníkov: celá trieda

Ciele:

- sebaopoznávanie, formulácia, vymedzenie, ohraničenie túžob, cieľov, hodnôt, ale aj obáv, nebezpečenstiev, rizík,
- porovnanie vlastných cieľov a túžob s túžbami ďalších účastníkov skupiny,
- rozvoj empatie, vyjadrenie túžob a cieľov dôležitých vzťahových osôb,
- empatia, prosociálne správanie, opis túžob, cieľov, obáv neznámeho človeka.

Postup:

Požiadame žiakov, aby si každý samostatne do jedného stĺpčeka napísal zoznam aspoň desiatich vecí, ktoré v živote nechce zažiť, a do druhého zoznam vecí, ktoré túži prežiť, dosiahnuť. Po niekoľkých minútach samostatnej práce postupne každý prečíta tri ľubovoľné riadky z prvého stĺpčeka. Vyjde najavo, že všetci nechceme prežiť tie isté veci: hlad, smäd, strach, bolesť, život bez priateľov, život bez lásky, smrť alebo stratu najbližších, vojnu, živelné pohromy, neúspech, sklamanie, zradu, ohováranie. Potom analogicky každý prezradí niečo z toho, čo chce prežiť. Opäť vysvitne, že túžime čiastočne po tom istom a až na úrovni sebarealizácie sa naše konkrétne sny, túžby a ciele líšia. Potom požiadame žiakov, aby podčiarkli v svojich zoznamoch túžob a cieľov tie, ktoré závisia od našich medziľudských vzťahov, tie ktoré sa môžu realizovať len s pomocou iných.

Diskusia:

- Čo je v súčasnosti mojím najväčším želaním?
- Čo je mojou najväčšou obavou?
- Kto mi najviac pomáha naplňovať moje ciele?
- Do akého roku siahajú vaše predstavy?
- Kto z vás má podľa vás zaujímavé ciele?
- Kto si o seba myslí, že ešte nevie, čo chce?

1. Požiadame žiakov, aby si predstavili niekoho blízkeho, niekoho, koho majú radi, napríklad starú mamu alebo mamu, a opäť napísali do dvoch stĺpčiek, čo si myslia, že daný človek nechcel zažiť, a napriek tomu to zažil a prežil a čo ešte chce zažiť, aké sú jeho túžby, čo si cení ako najdôležitejšie hodnoty svojho života. Po niekoľkých minútach samostatnej práce a po spoločnej diskusii dáme žiakom otázku: Môžeš ty urobiť niečo pre človeka, ktorého máš rád a prispieť tak k tomu, aby sa jeho túžby realizovali, aby bol jeho život radostnejší? Ak urobíš niečo pre človeka, ktorého máš rád, je to pre teba zážitok nepríjemný alebo, naopak, veľmi príjemný?
2. Po diskusii rozdáme žiakom obrázky, fotografie neznámych ľudí, napr. ľudí rôznej farby pleti, starých ľudí, zahalených žien z moslimských krajín, detí z rómskeho etnika. Požiadame žiakov, aby v dvojiciach opäť napísali do dvoch stĺpčiek to, čo predtým: Čo si myslíte, akú sú túžby, ciele, sny a obavy človeka z fotografie? Ako sa líšia naše možnosti od možnosti seberealizácie človeka z fotografie. Ak by ste sa s človekom z fotografie stretli napríklad v predvianočnom čase, čo by ste mu zaželali, čo by ste mu darovali. Pripomenula vám fotografia niekoho, koho poznáte osobne?

Vyhodnotenie:

- Čo sa mi na tejto aktivite páčilo a čo nepáčilo?
- Ktoré želania, túžby a ciele máme všetci spoločné, ktoré rozdielne a od čoho to závisí a kto a čo to môže ovplyvniť?
- Prečo je dôležité zamýšľať sa aj nad želaniami iných ľudí, nielen nad svojimi?

4.11 Netolerujem, neznášam

Čas: 2 x 60 minút

Počet účastníkov: celá trieda

Pomôcky:

- perá,
- ceruzky,
- papiere,
- zošity.

Ciele:

Sformulovať viaceré výpovede, čo človek môže neznášať, a tie pretransformovať do inej podoby.

Aktivita je zameraná na logické myslenie, na rozvoj invencie pri štylizovaní výpovedí a na analýzu výpovedí týkajúcich sa netolerantnosti.

Postup:

Žiaci najprv pracujú samostatne. Majú napísať, čo neznášajú/netolerujú. Svoju výpoveď majú začať slovom neznášam/netolerujem. Po napísaní dobrovoľníci prečítajú svoje výpovede. Potom sa účastníci aktivity podelia do 4-členných skupín a spoločne preštylizujú výpovede tak, aby namiesto slova neznášam/netolerujem použili iný výraz, aby odpoveď nadobudla výraz jemnosti, tolerantnosti a ohľaduplnosti, aj keď sa ňou niečo kritizuje, či na niečo poukazuje. Je mnoho možností štylizácie.

Záver:

- Čo ľudia najviac neznášajú?
- Dala sa každá výpoveď zjemniť?
- Dá sa akákoľvek výhrada voči konaniu a správaniu sa človeka vyjadriť taktne, ohľaduplne, s dávkou jemnosti?
- Ako by sa dalo zamedziť tomu, aby človek nemusel vyriešiť výpoveď začínajúcu slovom neznášam/netolerujem?
- Je pre ľudí typická neznášanlivosť?
- Kedy môže dôjsť k tomu, že sa tolerovanie zmení na netolerovanie?
- Má tolerancia hranice? Zdôvodnite svoju výpoveď.
- Do akej podoby môže prerásť netolerancia? Uveďte príklady a zdôvodnite.
- V čom spočíva náboženská neznášanlivosť?
- V čom spočíva názorová neznášanlivosť?

Príloha:

Netolerujem, neznášam (príklad):

Neznášam/netolerujem, keď si človek pri zívaní nedá ruku na ústa.

Nepáči sa mi, keď si človek pri zívaní nedá ruku na ústa.

- Nemám rád, keď ...
- Nie je taktné, keď ...
- Je netaktné, keď ...
- Nie je ohľaduplné, keď ...
- Je neohľaduplné, keď ...
- Nie je správne, keď ...
- Je to nesprávne, keď ...
- Nie je to pekné, keď ...
- Je to nepekné, keď ...
- Nie je to vhodné, keď ...
- Je to nevhodné, keď ...
- Neschvaľujem, keď ...
- Mám výhrady voči tomu, keď ...
- Pôsobí nevychované taký človek, ktorý si pri zívaní nedá ruku na ústa.
- atď.

LITERATÚRA

- BALÁŽ, J. a kol. 1988.** *Interpersonálna komunikácia a jej poruchy*. Bratislava: SPN, 1988.
- BEKÉNIOVÁ, Ľ. 1997.** *Dramatická výchova ako prostriedok rozvoja osobnosti žiaka*. Prešov: Metodické centrum, 1997. ISBN 80-8045-076-5.
- BOROŠOVÁ, J. 2005.** *Ako (sa) učiť tolerancii*. Bratislava: MPC, 2005.
- BUDA, B. 1988.** *Čo vieme o empatii?* Bratislava: PRAVDA, 1988.
- ČORBOVÁ, O. – PÍŠŠOVÁ, M. 1988.** *Pedagogická prax*. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta, 1988.
- FARKAŠOVÁ, E., KUNDRÁTOVÁ, B. 2004.** *Využitie skupinových foriem práce v procese ovplyvňovanie negatívnych etnických postojov. Metodická príručka pre učiteľov základných škôl v multikultúrnom prostredí*. Bratislava: VÚFPaP, 2004. ISBN 80-967423-6-1.
- HICKSON, A. 2000.** *Dramatické a akčné hry ve výchově, sociální práci a klinické praxi*. Praha: Portál, s.r.o., 2000. ISBN 80-7178-387-0.
- HOFFMANOVÁ, V. 2005.** *Predchádzajme intolerancii výchovou k dodržiavaniu ľudských práv*. Prešov: MPC, 2005. ISBN 80-8045-372-1.
- HVOZDÍK, J. 1986.** *Základy školskej psychológie*. Bratislava: SPN, 1986. 354 s.
- JANOUEŠEK, J. 1968.** *Sociální komunikace*. Praha: Svoboda, 1968.
- JILEMNICKÁ, J., HAMPLOVÁ, A., PATOČKOVÁ, D. 1998.** Modelové situace k procvičování. In: ŠIŠKOVÁ, T. *Výchova k toleranci a proti rasismu*. Sborník. Vyd. 1. Praha: Portál, 1998.
- KOLIBOVÁ, D., POLÁKOVÁ, E. 1999.** *Sociálna komunikácia*. Nitra: PF UKF – Katedra rómskej kultúry, 1999.
- KOMÁRKOVÁ, R., SLAMĚNÍK, I., VÝROST, J. 2001.** *Aplikovaná sociální psychologie III. Sociálně psychologický výcvik*. Praha: Grada Publishing, 2001.
- KŘIVOHLAVÝ, J. 1986.** *Já a Ty*. Praha: Avicenum, 1986.
- KŘIVOHLAVÝ, J. 1988.** *Jak si navzájem lépe porozumíme*. Praha: Svoboda, 1988.
- MACHKOVÁ, E. 1997.** *Zásobník dramatických hier*. Bratislava: Národné osvetové centrum, 1997. ISBN 80-7121-126-5.
- MAREŠ, J. – KŘIVOHLAVÝ, J. 1989.** *Sociální a pedagogická komunikace vo škole*. Praha: SPN, 1989. 161 s.
- MIKO, F. – POPOVIČ, A. 1978.** *Tvorba a recepcia. Estetická komunikácia a metakomunikácia*. Bratislava: TATRAN, 1978.
- MISTRÍK, J. 1990.** *Vektory komunikácie*. Bratislava: Filozofická fakulta UK, 1990.
- OSÚCH, A. 1996.** *Pedagogická komunikácia*. Nitra: UKF 1996. 140 s. ISBN 80-8050-086-X.
- POLÁKOVÁ, E. 2001.** *Prostriedky masovej komunikácie, multikultúrna spoločnosť a vzdelávanie*. Nitra: Pedagogická fakulta UKF, 2001. 98 s. ISBN 80-8050-396-6.
- Program tolerance voči menšinám SR-9905-05. Učebné osnovy pre alternatívne vzdelávanie Rómov v 1. ročníku základnej školy. Prešov: Rómske vzdelávacie centrum, 2002.
- ROSINSKÝ, R. 2006.** *Čhvale Romale alebo motivácia rómskych žiakov k učeniu*. Nitra: UKF Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva, 2006. 43, 45 s. ISBN 80-8050-955-7.

SAMKO, E. 2006. Komunikácia ako hlavný činiteľ výchovy a vzdelávania. In: ROSINSKÝ, R.: *Prierez socio-kultúrnymi vrstvami identity Rómov*. Nitra: UKF Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva, 2006. 130-140 s. ISBN 80-8050-981-6.

ŠALINGOVÁ, M. – MANÍKOVÁ, Z. 1983. *Slovník cudzích slov*. Bratislava: SPN, 1983.

VANNOY, S. 1999. *Desať najväčších darov pre moje deti*. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1999. ISBN 80-220-0945-8.

ZELEŇÁKOVÁ, S. 2005. *Multikultúrna výchova v škole*. (Debata a historické pramene ako prostriedky multikultúrnej výchovy vo vyučovaní dejepisu). Bratislava: MPC, 2005.

Metodické listy

<http://www.varianty.cz/activities.php> (04-01-2006)

Názov:	Komunikácia – rozvoj komunikačných zručností Školiaci program o multikulturalizme a motivácii pre učiteľov žiakov stredných škôl pochádzajúcich zo sociálne znevýhodneného a výchovne menej podnetného prostredia.
Autor:	PaedDr. Vladimír Klein, PhD.
Recenzent:	PaedDr. Ján Cangár
Jazyková úprava:	PaedDr. Vladimír Klein, PhD., Vlasta Školková
Obálka:	Roman Štaffen
Náklad:	~~1000~~ 100 ks
Rozsah:	39 strán
Vydavateľ:	EUROFORMES, s.r.o.
Vydanie:	prvé
Formát:	A4
ISBN	978-80-7091-000-0